

Олена Дацюк

завідуюча науково-дослідним відділом
«Історія фортифікації»,
НІАМ «Київська фортеця»
(Київ, Україна)

Olena Datsiuk

Head of the Research Department
«History of Fortification»,
The National Historical and Architectural Museum
«Kyiv Fortress»
(Kyiv, Ukraine)

**ПОШТОВІ КАРТКИ ВИДАВНИЦТВА САР У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО МУЗЕЮ
«КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ»**

**CAP PUBLISHING HOUSE POSTCARDS IN THE COLLECTION
OF THE HISTORICAL AND ARCHITECTURAL MUSEUM
«KYIV FORTRESS»**

Анотація

У статті проаналізовано зібрання філокартичних видань, що зберігаються у фондах Національного історико-архітектурного музею «Київська фортеця», та історію французького видавництва САР. У розвідці подано опис зображень та об'єктів, пов'язаних із ними. Окрім того, особливу увагу приділено листівкам, надісланих поштою, – одну з них адресовано відомому художнику кінця 19 ст. – початку 20 ст. Олексію Тимофійовичу Сафонову.

Ключові слова:

поштова картка, колекція НІАМ «Київська фортеця», Олексій Сафонов, САР.

Abstract

The article analyzes the collection of deltiology editions stored in the National Historical and Architectural Museum «Kyiv Fortress» as well as the history of the Company of photo-mechanical arts (CAP).

The article describes the images and objects related to them. In addition, attention is focused on the postcards sent by mail.

One of them was addressed to Oleksii Safonov, a famous artist of the late 19th – early 20th centuries.

Keywords:

postcard, collection of the National Historical and Architectural Museum «Kyiv Fortress», Oleksii Safonov, Compagnie des Arts Photomécaniques (CAP).

Нині в Україні існує спеціальна історична дисципліна, що вивчає поштові листівки – філокартія історична¹. Незважаючи на те, що її становлення в межах спеціальної науки історичного профілю ще не утвердилося, філокартія як самостійна дисципліна має низку важливих досягнень. Із часом фотографічні (документальні) листівки завдяки своїм сюжетним лініям поступово набули значення джерел історичних знань. В Україні збереглася значна кількість документальних листівок, більшість із яких дослідила низка науковців та колекціонерів. Це, зокрема, Ігор Бугаєвич², Анатолій Дроздовський³, Ігор Рукавіцин⁴, Михайло Забочень⁵, Еммануїл Файнштейн⁶. Вивченням поштових карток, зокрема листівок Франції, займалися Ребекка Дж. Деру⁷ та Наомі Шор⁸.

У статті опрацьовано філокартичний матеріал, у якому засобами фоторепродукції зафіксовано та збережено краєвиди, урбаністичні ландшафти й історичний вигляд видатних архітектурних ансамблів та споруд Франції.

З-поміж найбільших міст світу на ансамблевій композиції особливо багатий саме Париж, а поштові листівки із краєвидами столиці Франції кінця 19 – початку 20 ст. зберігаються у фондах Національного історико-архітектурного музею «Київська фортеця».

Архітектурний розвиток Парижа викликає наукове зацікавлення завдяки ансамблям, створеним ще в 16–17 ст. Це ансамблі паризьких площ (Вандом, Перемог, Згоди та ін.), деяких вулиць (Ріволі, Ройяль, авеню Єлисейських полів), великих споруд-масивів (Лувр, Будинок Інвалідів, Пале-Ройяль), вони мають значну планувальну та композиційну цінність⁹. Тому у період так званого золотого віку листівок (1895–1918) саме у столиці Франції випустили найбільше серій поштівок, присвячених паризьким архітектурним пам'яткам, архітектурним ансамблям, музеям та їхнім колекціям. Завдяки цим листівкам розкривається життя та атмосфера міст початку 20 ст. З них ми дізнаємося про громадський транспорт і повсякденне життя пари-

¹ Маркітан Л. П. Філокартія історична // Енциклопедія історії України. – Т. 10: Т–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2013. – 688 с.: іл. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Filokartiia> (дата звернення: 30.11.2022).

² Бугаєвич І. В. Українські листівки та філокартія. – Київ, 1971. – 92 с.

³ Дроздовский А. Одесса на старых открытках. – Одесса: Эвен, 2006. – 416 с.

⁴ Рукавіцин І. Кривий Ріг в кінці XIX – початку XX століття. – Київ: Книга-плюс, 2013. – 128 с.

⁵ Забочень М. Філокартія. – Москва, 1973. – 104 с.

⁶ Файнштейн Э. Б. В мире открытки. – Москва, 1976. – 140 с.

⁷ Rebecca DeRoo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rebeccaderoo.com/> (дата звернення: 30.11.2022).

⁸ Schor N. «Cartes postales»: representing paris 1900 on JSTOR [Електронний ресурс]: JSTOR Home. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/1343782> (дата звернення: 30.11.2022).

⁹ Власова Аркин Д. Париж. – Москва: Всесоюзная академия архитектуры, 1937. – 210 с.

жан, завдяки їм можна здійснити цікаву екскурсію Парижем архітектурним. Листівки із архітектурними шедеврами столиці Франції передав НІАМ «Київська фортеця» Анатолій Дроздовський 1996 р. під час свого візиту до Києва. Анатолій Олександрович родом із Одеси, відомий філателіст України та власник унікальної колекції старовинних листівок, яка є найбільшою у Європі та налічує майже 5 млн екземплярів¹⁰. У фондах Музею нині зберігається лише мізерна частина з його зібрання – це поштові картки із серій «Стара Європа», «Польські художники», представлені видавництвами-емітентами ELD, Guy, JC, Moreau, CAP, Wisla, Polonia, Meduza¹¹.

Перші шедеври паризької архітектури створювали ще у епоху середньовіччя, і, незважаючи на те, що деякі не збереглися, всі вони й нині не втрачають свого архітектурного та історичного значення. Насамперед варто згадати собор Нотр-Дам – чудовий зразок готичного будівництва. Завдяки зображенням на фотолистівках видавництва CAP збережено первісні як екстер'єр, так і інтер'єр храму. Саме тому необхідно детальніше ознайомитися з історією власне видавництва.

Видавництво CAP заснували у Парижі близько 1885 р. брати-фотографи Етьєн (1832–1918) і Луї-Антонен (1846–1914) Нердени, листівки публікували з логотипом ND. 1887 р. обидва брати керували компанією, відомою як Neurdein Frères і ND. Phot. 1915 р. назву змінили на Neurdein, а з 1916 по 1918 р. – на Neurdein & Cie.

Компанія Neurdein була найбільшим французьким видавництвом тогочасних листівок. На початку 20 ст. французький уряд надавав їй фінанси для створення зображень і листівок із метою популяризації туризму. 1913 р. Neurdein придбала компанія Levy et fils et Cie, а 1920-го Emile Crété купив обидва видавництва, в результаті об'єднання яких було створено Lévy et Neurdein réunis за адресою: 44, rue Letellier, Paris. Проте деякі листівки продовжили випускати з логотипами Neurdein (ND) або Lévy (LL).

1932 р. спільну компанію придбала Compagnie des Arts Photomécaniques (CAP), хоча видавництво залишилося за адресою 44, rue Letellier. Встановити прізвища гравіювальників та фотографів, які працювали на видавництво, на жаль, не вдалося¹².

Першою листівкою з тих, що розглядаються у статті, є поштова картка із загальним виглядом на Собор Паризької Богоматері та набережну Сени. Фотографію зроблено під мостом, назва – «Paris. – Sous les ponts. One vers Notre-Dame» (переклад із французької: «Париж. – Під мостами. Вигляд на Нотр-Дам»). Видана близько 1930-х рр. № 276. Емітент CAP. Техніка виготовлення – офсетний друк. Адресна частина поштівки незаповнена. Інв. № По 585/3. **(Рис. 1, 2)**

Наступні листівки є досить рідкісними, на них зображені окремі архітектурні елементи собору – горгульї, химери, а також інтер'єр храму. Погляд на зображення кожного окремого елемента сприяє розумінню цілого.

¹⁰ Долманжи А. Собрал пять миллионов открыток с видами старой Одессы [Електронний ресурс]: КП в Україні. – Режим доступу: <https://kp.ua/life/573485-sobral-piat-myllionov-otkrytok-s-vydamy-staroi-odessy> (дата звернення: 30.11.2022).

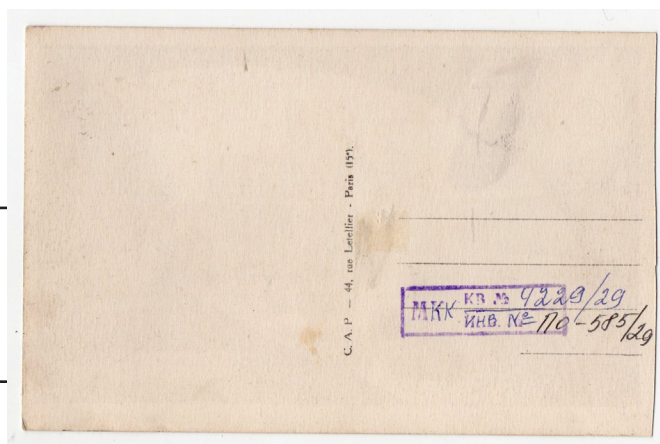
¹¹ Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця». – Система керування електронними колекціями DC-Visu. – V. 3.1 «Digitized Heritage» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kyiv-fort.dcvisu.com/documents/view/8> (дата звернення: 30.11.2022).

¹² Neurdein Frères / Neurdein et Cie / ND. Phot [Електронний ресурс]: Dumbarton Oaks. – Режим доступу: <https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/collections/ephemera/names/nd-phot> (дата звернення: 30.11.2022).

**Рис. 1. Париж. Під мостами.
Вигляд на Нотр-Дам.
Художній бік листівки**

**Рис. 2. Париж. Під мостами.
Вигляд на Нотр-Дам.
Адресний бік листівки**

15 травня 2019 р. сталася пожежа, під час якої вогонь зруйнував покрівлю над нефом, вівтарем та трансептом собору. Полум'я знищило 93-метровий дубово-свинцевий шпиль 19 ст., спроектований архітектором Еженом Еммануелем Віолле ле Дюком. Також від вогню постраждала одна з башт західного фасаду. Значну частину культурних цінностей все ж таки вдалося врятувати, зокрема унікальні картини та статуї. Відразу розпочалися роботи з відновлення будівлі, і відтоді на невизначений термін собор зачинено для відвідувачів¹³.

Таким чином фотолистівки знову засвідчують свій статус важливого документального джерела. Адже на них ми можемо розглядати широковідомі атрибути зовнішнього оздоблення Собору Паризької Богоматері – кам'яних демонічних істот. Поштівки цієї серії видані у період із 1906 по 1915 р., їхні розміри 9 × 14 см.

Наступна листівка має назву «Paris. – Notre-Dame, Chimère» (переклад із французької: «Париж. – Нотр-Дам, Химера»). № 1188. Емітент ND Phot. Техніка виготовлення – фототипія. Поштівка незаповнена, Інв. № По 585/3. На художньому боці листівки міститься фотографія скульптури химерного орла, що тримає у дзьобі гроно винограду. **(Рис. 3, 4)**

Поштівка з назвою «Paris. – Notre-Dame, Chimère» (переклад із французької: «Париж. – Нотр-Дам, химера»). № 1198. Емітент ND Phot. Техніка виготовлення – фототипія. Незаповнена. Інв. № По 585/4. На художньому боці листівки – фотографія скульптури химерного птаха, схожого на орла. **(Рис. 5, 6)**

Листівка з назвою «Paris. – Notre-Dame, Chimère» (переклад із французької: «Париж. – Нотр-Дам, химера»). № 1223. Емітент ND Phot. Техніка виготовлення – фототипія. Інв. № По 585/37. Поштівку адресовано «на вимогу» до

¹³ The Latest: French leader vows to rebuild damaged Notre Dame [Електронний ресурс]: AP NEWS. – Режим доступу: <https://apnews.com/article/fires-paris-international-news-notre-dame-cathedral-entertainment-91d9711a9e5549109dd04d264e02b720> (дата звернення: 30.11.2022).

Рис. 4. Париж. Нотр-Дам-де-Парі, Химера. Адресний бік листівки

Рис. 3. Париж. Нотр-Дам-де-Парі, Химера. Художній бік листівки

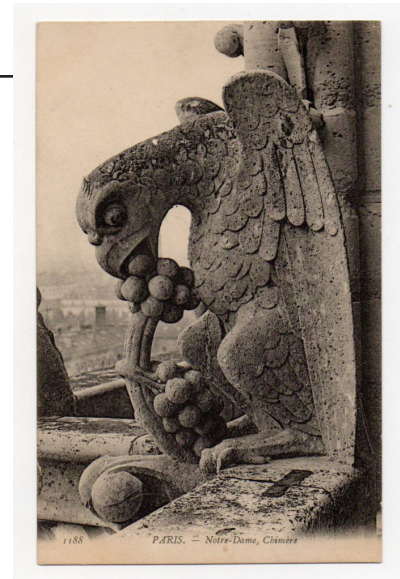

Рис. 5. Париж. Нотр-Дам, химера. Художній бік листівки

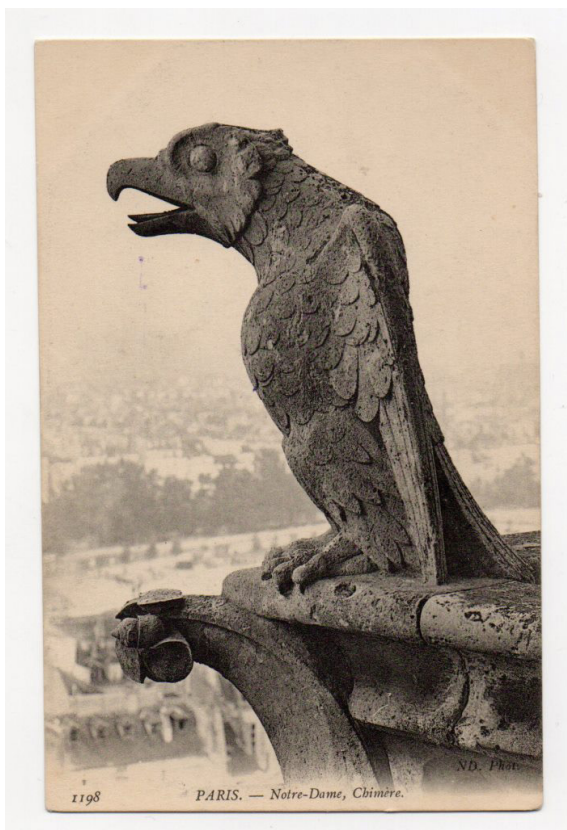
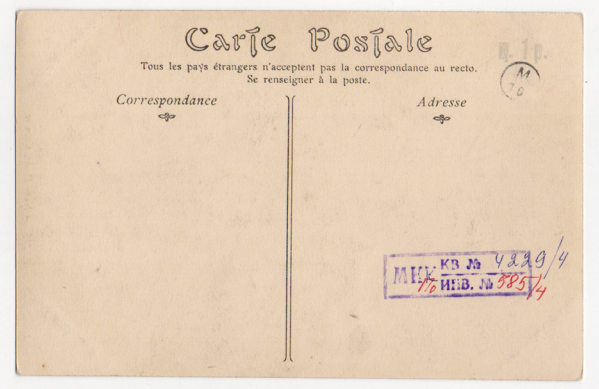

Рис. 6. Париж. Нотр-Дам, химера. Адресний бік листівки

м. Євпаторії Сафонову Олексію Тимофійовичу від М. Пооль. (Рис. 7)

Листівку художнику надіслано з м. Кременця 9 липня 1914 р. Її текст такий: «Дорогой Тимофей Алексеевич! То,

что Вы справедливо называете “гусем с павлиньим хвостом”, упаковывает свои вещи и, хотя есть бумага, что с 1 августа назначен в Севастополь, продолжает кусаться. Но “Быт не выдерживает не-

¹³ The Latest: French leader vows to rebuild damaged Notre Dame [Електронний ресурс]: AP NEWS. – Режим доступу: <https://apnews.com/article/fires-paris-international-news-notre-dame-cathedral-entertainment-91d9711a9e5549109dd04d264e02b720> (дата звернення: 30.11.2022).

счастья”, а потому нужно полагать, что все уладится. Желаю Вам превосходно отдохнуть и поправиться. Целую Вас. Сердечный поклон». (Рис. 8)

Рис. 7. Париж. Нотр-Дам, химера.
Художній бік листівки

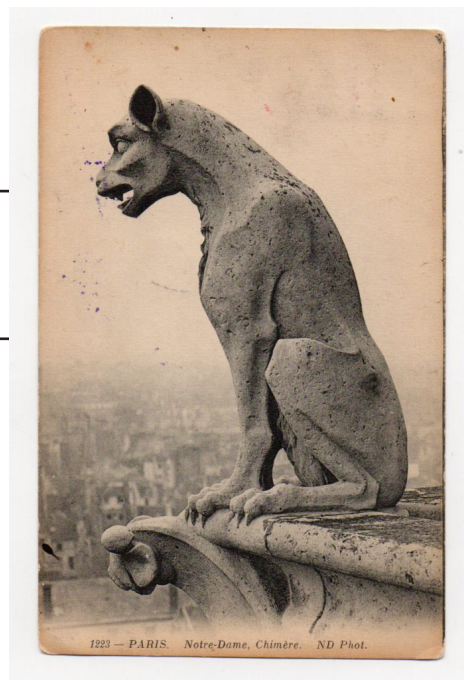

Рис. 8. Париж. Нотр-Дам, химера.
Адресний бік листівки

На художньому боці листівки – фотографія скульптури химери з відкритою пащею.

Художник, якому адресована листівка, – Сафонов Тимофій Олексійович (04.02.1873 – 29.05.1930). Народився в Києві, український живописець. Закінчив Петербурзьку академію мистецтв 1897 р. Ще студентом у 1894–1895 рр. допомагав В. М. Васнецову та М. В. Нестерову розписувати інтер'єр Володимирського собору в Києві. 1896-го для Нижньогородської ярмарки переніс на полотно два ескізи М. О. Врубеля «Принцеса Мара» й «Микула Селянинівич». 1904 р. в м. Кременці (нині Тернопільська обл.) відкрили комерційне училище, куди запросили Т. О. Сафонува на посаду викладача малювання. 10 років роботи у згаданому місті (1904–

1914) стали періодом розквіту творчості художника. З початком Першої світової війни Т. Сафонов виїхав із Кременця до Ромен, де викладав малювання до 1918 р. 1919 р. Тимофій Олексійович переїхав до Києва та продовжив викладати малювання¹⁴, працював із 1919 по 1930 р. у Київському педагогічному інституті. Відомі твори художника – «Бугарелом» (1905), «Думи мої» (1911), «Болгарин із мавпочкою» (1912)¹⁵.

Остання листівка із серії зображень Собору Паризької Богоматері – «Paris. – Notre-Dame, Bas-Côté de la Nef» (переклад із французької: «Париж. – Нотр-Дам, бічна частина нави»). Поштівка із зображенням нижньої частини нави, що складається з ряду колон та нервюр. № 160. Емітент ND Phot. Техніка виготовлення – фототипія. (Рис. 9, 10)

¹⁴ Родина Сафонових. Тернопільщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://irp.te.ua/2010-03-03-18-23-52/> (дата звернення: 14.09.2022).

¹⁵ Митці України. Енциклопедичний довідник / Упоряд.: М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. – Київ: Українська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 848 с.

Рис. 9. Париж. Нотр-Дам, бічна частина нави.
Художній бік листівки

Рис. 10. Париж. Нотр-Дам, бічна частина нави.
Адресний бік листівки

На відміну від собору Нотр-Дам, інші готичні церкви, які ми можемо бачити на листівках, відігравали значно скромнішу роль. З-поміж них видатним твором будівельного мистецтва є Сент-Шапель у межах комплексу палацу Правосуддя – невелика церква з однією навою, побудована за принципами готичної архітектури. Зведена Людовіком Святим у 1242–1248 рр. Вважається одним із найкрасивіших готичних храмів невеликих розмірів¹⁶.

Листівка з назвою «Paris. – La Sainte-Chapelle» (переклад із французької: «Париж. – Сент-Шапель»). Видана до 1906 р. № 107. Емітент L. L. Забарвлення чорно-біле. Техніка виготовлення – фототипія. Поштівка незаповнена. Інв. № По 585/19. (Рис. 11, 12)

Ще одна листівка цього видавництва із зображенням церкви Сент-Шапель – «Paris. La Sainte-Chapelle» (переклад із французької: «Париж. Сент-Шапель»). Видана в 1930-х рр. № 107. Емітент CAP.

Рис. 12. Париж. – Сент-Шапель.
Адресний бік листівки

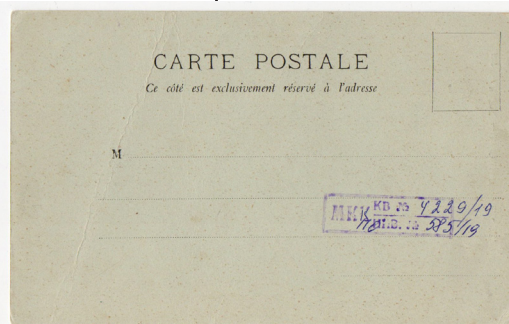

Рис. 11. Париж. – Сент-Шапель.
Художній бік листівки

¹⁶ Sainte-Chapelle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sainte-chapelle.fr/en/> (дата звернення: 25.10.2022).

Забарвлення чорно-біле. Техніка виготовлення – офсетний друк. Поштівка незаповнена. Інв. № По 585/12. (Рис. 13, 14)

Яскравим контрастом на тлі середньовічної готики виступає церква Сен-Мадлен, збудована у стилі ампір у середині 19 ст¹⁷.

Листівка з назвою «Paris. La Madeleine» (переклад із французької: «Париж. Церква Сен-Мадлен»). Видана в 1930-х рр. № 44. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Поштівка незаповнена. Інв. № По 585/9. На фотографії зображено церкву Святої Марії Магдалини, що своєю архітектурою нагадує античний храм. (Рис. 15, 16)

Церква стоїть у 8-му окрузі Парижа на площі Марії Магдалини, вписаній у ансамбль центрального міського майдану – Площі Згоди. Разом із рештою будівель площі церква Сен-Мадлен є яскравим взірцем архітектури французького класицизму¹⁸.

На наступній листівці зображено ще один католицький храм Парижа, зведений у римо-візантійському стилі на найвищій точці міста – пагорбі Монмартр.

Назва поштівки – «Paris. La Basilique du Sacré-Coeur de Montmartre (Abadie

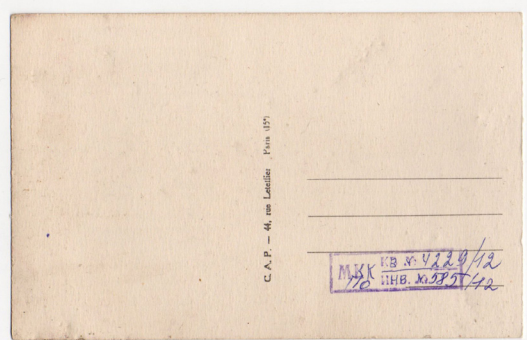

Рис. 14. Париж. Сент-Шапель.
 Адресний бік листівки

Рис. 13. Париж. Сент-Шапель.
 Художній бік листівки

Рис. 15. Париж. Церква Сен-Мадлен.
 Художній бік листівки

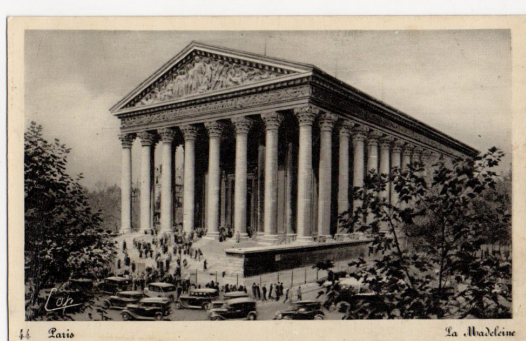
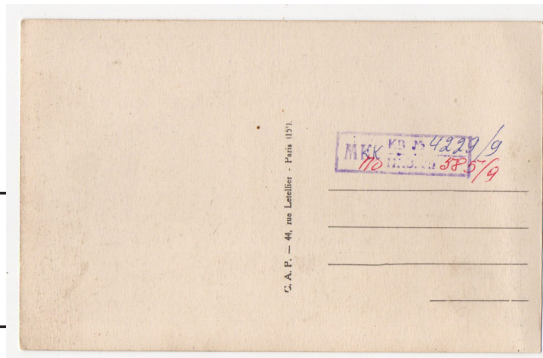

Рис. 16. Париж. Церква Сен-Мадлен.
 Адресний бік листівки

¹⁷ Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris. Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lamadeleineparis.fr/> (дата звернення: 30.11.2022).

Рис. 17. Париж. Базиліка Сакре-Кер на Монмартрі. Художній бік листівки

Рис. 18. Париж. Базиліка Сакре-Кер на Монмартрі. Адресний бік листівки

et Magne, arcб.)» (переклад із французької: «Париж. Базиліка Сакре-Кер на Монмартрі», дослівно «базиліка Святого Серця», тобто Серця Христового). Видана в 1930-х рр. № LL.93. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Інв. № По 585/33. **(Рис. 17, 18)**

Базиліка Сакре-Кер, зображена на поштівці, споруджена в 1875–1914 рр. за проектом архітектора Абаді. Це католи-

цький храм, побудований на згадку про жертв франко-прусської війни¹⁹.

Листівка з назвою «Paris. – Le Panthéon» (переклад із французької: «Париж. – Пантеон»). Видана в 1930-х рр. № LL.85. Емітент САР. Забарвлення чорнобіле. Техніка виготовлення – офсетний друк. Поштівка незаповнена. Інв. № По 585/30. **(Рис. 19, 20)**

Пантеон, зображений на листівці, за наказом короля Людовіка XIV буду-

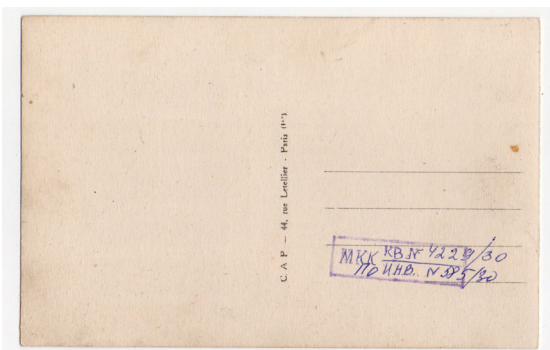

Рис. 20. Париж. – Пантеон. Адресний бік листівки

Рис. 19. Париж. – Пантеон. Художній бік листівки

¹⁸ Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris. Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lamadeleineparis.fr/> (дата звернення: 30.11.2022).

¹⁹ Architecture. La Basilique du Sacré Cœur de Montmartre [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sacre-coeur-montmartre.com/francais/histoire-et-visite/article/architecture> (дата звернення: 22.09.2022).

вали спочатку як церкву. 1758 р. розробку проєкту доручили архітектору Жаку-Жермену Суффло. В результаті на території абатства Святої Женев'єви посталала монументальна будівля у стилі французького неокласицизму. Ж.-Ж. Суффло взяв за основу так звану французьку схему: поєднання плану хрестовокупольної церкви, фасадів із «грецькими» колонними портиками та барабана з «римською банею». Через те, що завершення будівництва збіглося з початком французької революції, новий революційний уряд перетворив ще неосвячену церкву на некрополь для видатних людей Франції, за що споруда отримала назву Французький Пантеон²⁰.

Окрім культових споруд, французькі архітектори часто приділяли увагу такому ефектному типу міського ансамблю, як площа. Будівництво площансамблів почалося у Парижі в 17 ст.²¹

Листівка з назвою «Paris. – La Place de la Vendôme» (переклад із французької: «Париж. – Вандомська площа»). Видана в 1930-х рр. № 504. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Забарвлення чорно-біле. Інв. № По 585/2. (Рис. 21, 22)

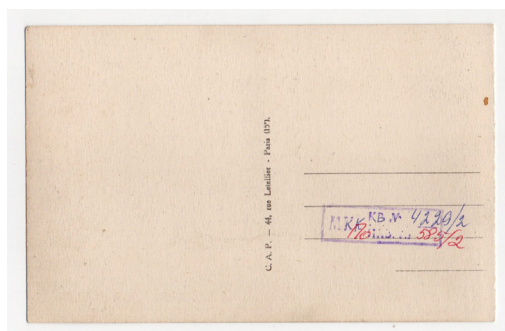
На фотографії зображено Вандомську площу (Place Vendôme), що раніше мала назву площа Людовика Великого (Place Louis le Grand). Це одна з «п'яти королівських площ» Парижа. Її спланували 1699 р. за проєктом архітектора Жюль Ардуен-Мансара на честь Людовіка XIV, свою назву отримала від палацу Сезара де Вандома. В центрі Вандомської площі встановлено 44-метрову Вандомську колону зі статуєю Наполеона нагорі. Колону виконано за зразком римської колони Траяна²².

Листівка із назвою «Paris. – La Place de la Concorde» (переклад із французької:

Рис. 21. Париж. Вандомська площа. Художній бік листівки

Рис. 22. Париж. Вандомська площа. Адресний бік листівки

²⁰ Panthéon (Paris) – Architecture [Електронний ресурс]: Techno-Science.net. – Режим доступу: <https://www.techno-science.net/glossaire-definition/Pantheon-Paris-page-3.html> (дата звернення: 30.11.2022).

²¹ Аркин Д. Вказ. праця.

²² Вандомська площа: цікаві факти, будівлі, Аустерліцька колона [Електронний ресурс]: Sights.com.ua. Визначні місця світу. – Режим доступу: <https://sights.com.ua/attraction/vandomskaia-plosha-v-pariji/> (дата звернення: 16.09.2022).

«Париж. – Площа Згоди»). Видана в 1930-х рр. № 939. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Забарвлення чорно-біле. Инв. № По 585. **(Рис. 23, 24)**

На фотографії зображена площа Згоди – центральна площа столиці Франції. В її центрі між монументальними фонтанами видно луксорський обеліск Рамзеса II.

Означену площу створили 1772 р. На ній під час Французької революції були гільйотиновані Людовик XVI та Марія-Антуанетта. Між 1836 та 1846 рр. архітектор Жак-Ігнас Хітторф переформував площу так, як зображено на листівці²³.

Поштівка з назвою «Paris. La Place et la Colonne de Juillet» (переклад із французької: «Париж. Липнева колона»). Видана в 1930-х рр. № 98. Емітент САР. Забарвлення чорно-біле. Техніка виготовлення – офсетний друк. Инв. № По 585/13. **(Рис. 25, 26)**

На листівці зображено Липневу колону (Colonne de Juillet), встановлену на площі Бастилії. Верхівку колони прикрашено скульптурою роботи Огюста Дюмона – Le Génie de la Liberté (переклад із французької: Геній свободи)²⁴.

Поштівка з назвою «Paris. La Place de l'Opera» (переклад із французької: «Париж. Площа Опери»). Видана в 1930-х рр. Емітент САР. Забарвлення чорно-біле. Техніка виготовлення – офсетний друк. Инв. № По 585/34. На фотографії – Опера Гарньє, на площі перед нею – жвавий рух автомобілів, автобусів, людей. **(Рис. 27, 28)**

Листівка з назвою «Paris. – Le Monument de Gambetta» (переклад із французької: «Париж. Пам'ятник Леону Гамбетта»). Видана після 1906 р. Емітент LL. Забарвлення чорно-біле. Инв. № По 585/28. **(Рис. 29, 30)**

На фото – пам'ятник Леону Гамбетта у початковому вигляді, що складав-

Рис. 24. Париж. Площа Згоди.
Адресний бік листівки

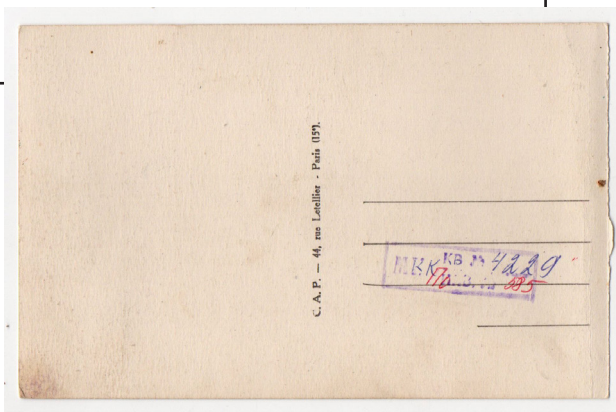

Рис. 23. Париж. Площа Згоди.
Художній бік листівки

²³ Place-de-la-Concorde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.parisinfo.com/transport/90907/Place-de-la-Concorde> (дата звернення: 16.09.2022).

²⁴ Une colonne pour la place de la Bastille. Colonne de Juillet, place de la Bastille [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.colonne-de-juillet.fr/Explorer/Histoire-de-la-place-de-la-Bastille/Une-colonne-pour-la-place-de-la-Bastille> (дата звернення: 20.09.2022).

Рис. 25. Париж. Липнева колона.
Художній бік листівки

Рис. 26. Париж.
Липнева колона.
Адресний бік
листівки

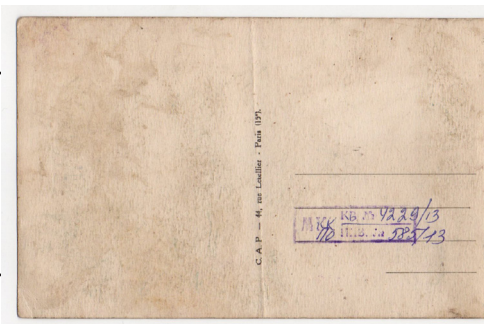
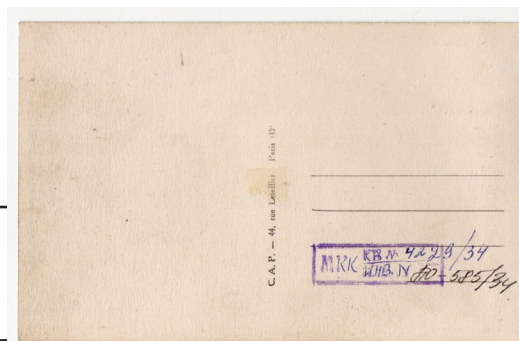

Рис. 27. Париж. Площа Опері.
Художній бік листівки

Рис. 28. Париж. Площа Опері.
Адресний бік листівки

ся з пірамідального пілона, основу якого було прикрашено алегоричними фігурами та бронзовими прикрасами. На лицьовому боці листівки посередині зображено кам'яну статую Гамбетта в оточенні кількох солдатів із прапорами, що майорять поза ними. На пілоні вигравіювано дати славетних епізодів життя діяча та цитати з його найвідоміших промов, увінчує пілон

бронзова статуя-алегорія Слава демократії, що сидить на крилатому левові.

Пам'ятник Леону Гамбетта роботи скульптора Жана-Поля Обе урочисто відкрили 13 липня 1888 р. Пам'ятник розташували перед наполеонівським двориком Луврського палацу, навпроти Триумфальної арки, спорудженої на площі Каррузель²⁵.

²⁵ À nos Grands Hommes – La monumentalité en cartes postales: Monument. Monument à Gambetta [5276] [Електронний ресурс]: À nos Grands Hommes – La monumentalité en cartes postales.– Режим доступу: <https://anosgrandshommes.musee-orsay.fr/index.php/Detail/objects/5094> (дата звернення: 17.11.2022).

Рис. 29. Париж. Пам'ятник Леону Гамбетта. Художній бік листівки

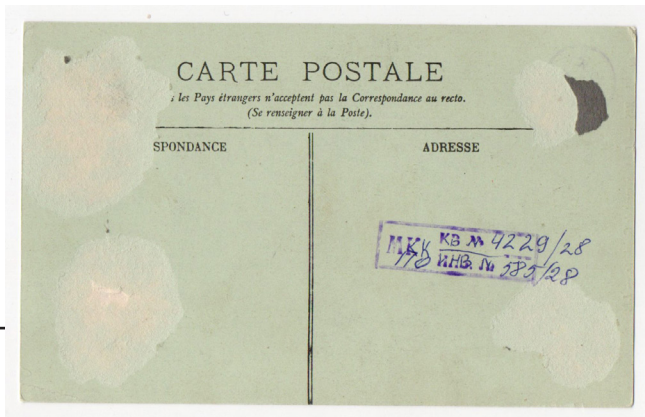

Рис. 30. Париж. Пам'ятник Леону Гамбетта. Адресний бік листівки

Листівка з назвою «Paris. Le pont Alexandre III et l'Esplanade des Invalides» (переклад із французької: «Париж. Міст Олександра III та Будинки Інвалідів»). Видана в 1930-х рр. № LL.11. Емітент САР. Інв. № По 585/11. На фото зображено одноарковий міст, перекинутий через річку Сену у Парижі між Будинком Інвалідів і Єлисейськими Полями. (Рис. 31, 32)

Міст Олександра III, зображений на фотолистівці, заклали в жовтні 1896 р. і спорудили за чотири роки. Його відкрили напередодні Всесвітньої виставки 1900 р. У багатьох путівниках міст Олександра III описано як найвитонченіший у Парижі²⁶.

Поштівка з назвою «Paris. – Le Pont au Change et le Palais de Justice» (переклад із французької: «Париж. – Міст Міняйл та Палац правосуддя»). Видана в 1930-х рр. Емітент ND Phot. Інв. № По 604/24. (Рис. 33, 34)

Міст Міняйл (Pont au Change) через річку Сену в центрі Парижа розміщений на межі 1-го і 4-го округів та з'єднує острів Сіте, на якому стоїть Палац Правосуддя, та колишній королівський замок Консьєржері, що є частиною комплексу Палацу правосуддя, із правим берегом Сени, неподалік від театру Шатле.

Вперше дерев'яний міст у цьому районі столиці Франції збудували у 9 ст., за правління короля Карла Лисого, на місці переправи, що існувала ще за часів римського панування.

Після низки руйнівних повеней 1196, 1206 та 1280 рр. старий міст став надто ненадійною переправою, тому наприкінці 13 ст. його замінили на новий, споруджений трохи під кутом до берега річки. За звичаями тих часів, міст щільно забудували будинками, багато з яких належали міняйлам та ювелірам, завдяки чому він і отримав таку назву.

²⁶ Pont Alexandre III. – Plateforme Ouverte du Patrimoine – Ministère de la Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/merimee/PA00088798> (дата звернення: 20.09.2022).

Рис. 31. Париж. Міст Олександра III та Будинок Інвалідів.
 Художній бік листівки

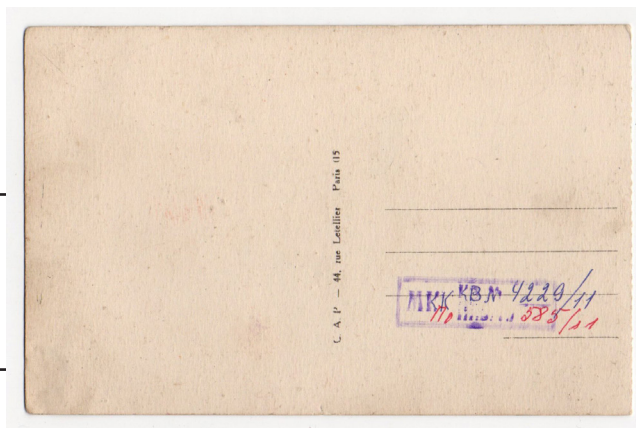

Рис. 32. Париж. Міст Олександра III та Будинок Інвалідів.
 Адресний бік листівки

В 1639–1647 рр. на місці старого мосту звели новий – семиарковий кам'яний. Він також значно постраждав під час Великої французької революції.

Сучасний Міст Міняйл заново побудували в 1858–1860 рр., у епоху Другої імперії. Про це свідчать розміщені над кожною опорою барельєфи роботи скульптора Л. Кабата у формі імператорської монограми – літери N, облямованої вінком із лаврового листа.

Авторами сучасного проекту Мосту Міняйл (Пон-о-Шанж) стали інженери П. Водрі та П. де Лагассьєрі. У своїй новій роботі вони віддали перевагу застосуванню тих самих інженерно-технічних методів, що застосовувалися

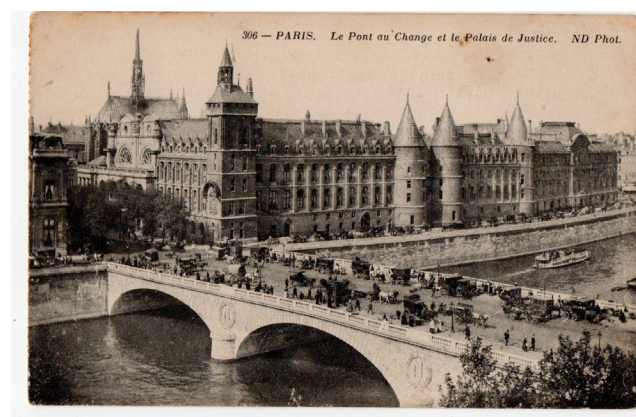

Рис. 33. Париж. Міст Міняйл та Палац правосуддя.
 Художній бік листівки

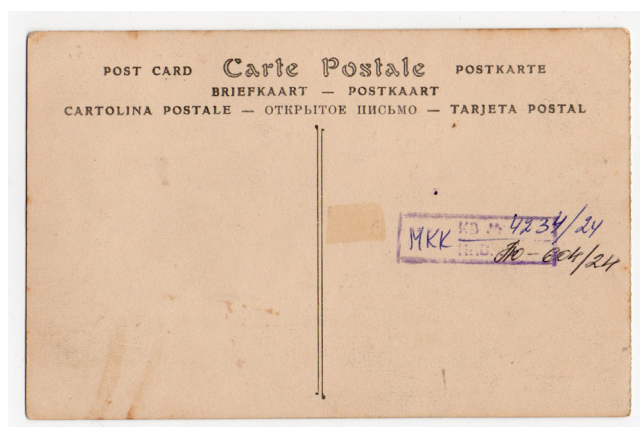

Рис. 34. Париж. Міст Міняйл та Палац правосуддя.
 Адресний бік листівки

прибудівництві зведеного раніше моста-близняка Сен-Мішель²⁷.

Наступні листівки присвячені мальовничим паркам Парижа.

Поштівка з назвою «Paris. Fontaine de l'Observatoire» (переклад із французької: «Париж. Фонтан обсерваторії»). Видана в 1930-х рр. № LL.83. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Листівка незаповнена. Інв. № По 585/8. **(Рис. 35, 36)**

На фотографії зображено монументальний фонтан зі скульптурою роботи Жана-Батіста Карпо, розміщений у Саду Марко Поло. Цей сад, відомий також як Сад обсерваторії, створили 1867 р. між Люксембурзьким садом та Паризькою обсерваторією.

Фонтан, також відомий як Fontaine des Quatre-Parties-du-Monde, втілює чотири частини світу (Африка, Америка,

Європа, Азія), відтворені в жіночих фігурах, які тримають небесну сферу. Її прикрашено смугою, на якій зображені знаки зодіаку. Під скульптурами у басейні розміщено фігури коней, черепашок та водяних рослин²⁸.

Листівка з назвою «Paris. Que du Jardin des Tuileries» (переклад із французької: «Париж. Сад Тюільрі»). Видана в 1930-х рр. № LL.77. Емітент САР. Техніка виготовлення – офсетний друк. Інв. № По 585/1. **(Рис. 37, 38)**

На фотографії зображено сад Тюільрі зі скульптурними композиціями. Роботи із влаштування парку, зображеного на листівці, почалися 1564 р. за наказом Катерини Медичі, яка розпорядилася звести новий палац Тюільрі та сад для прогулянок. Парк створили в італійському стилі: шість алей вздовж саду та вісім упоперек. Через 110 років,

Рис. 35. Париж. Фонтан обсерваторії. Художній бік листівки

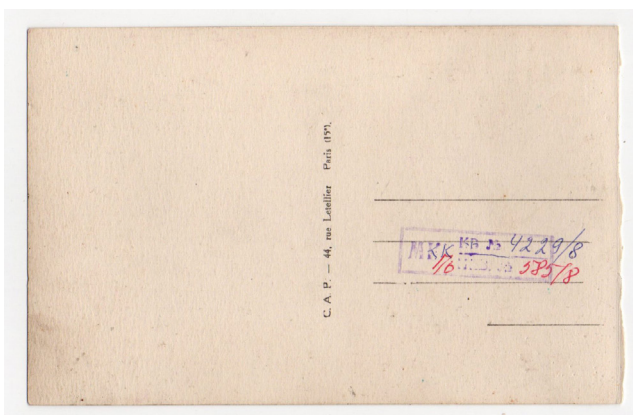

Рис. 36. Париж. Фонтан обсерваторії. Адресний бік листівки

²⁷ Мост Менял в Париже [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frenchparis.ru/pont-au-change/> (дата звернення: 26.10.2022).

²⁸ Grandes Eaux et Jardins Musicaux [Електронний ресурс]: Château de Versailles. – Режим доступу: <https://www.chateauversailles.fr/grandes-eaux-jardins-musicaux#informations-pratiques> (дата звернення: 26.10.2022).

**Рис. 37. Париж. Сад Тюїльрі.
Парк Малий Тріанон. Храм кохання.
Художній бік листівки**

**Рис. 38. Париж. Сад Тюїльрі.
Парк Малий Тріанон. Храм кохання.
Адресний бік листівки**

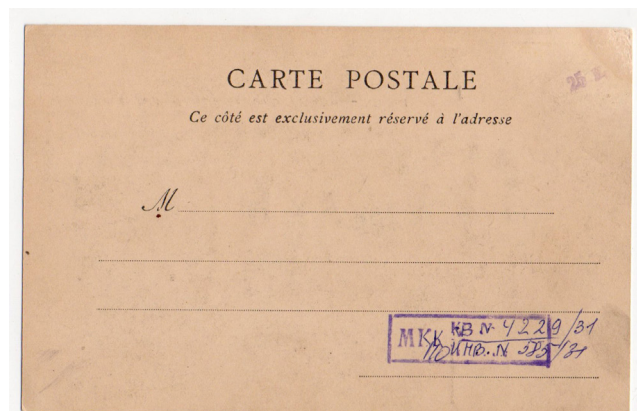
1674 р., Жан-Батист Кольбер наказав перепланувати парк, доручивши це Андре Ленотру²⁹.

Художня листівка з назвою «Parc du Petit Trianon. – Le Temple de l'Amour» (переклад із французької: «Парк Малий Тріанон. – Храм кохання»). Видана до 1906 р. № 39. Емітент ND Phot. Забарвлення кольорове. Інв. № По 585/31. (Рис. 39, 40)

На зображенні – завершений 1778 р. Храм кохання, споруда у античному стилі, зведена Річардом Міке та

**Рис. 39. Парк Малий Тріанон.
Храм кохання. Художній бік
листівки**

**Рис. 40. Парк Малий Тріанон.
Храм кохання. Адресний бік
листівки**

²⁹ Tuileries Garden, Paris, France [Електронний ресурс]: Encyclopedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Tuileries-Garden> (дата звернення: 22.09.2022).

Жозефом Дешамом на острівці штучної річки на схід від Англійського саду. Ротонда, розміщена на підвищенні із семи сходинок, складається із 12 коринфських колон, що підтримують баню, прикрашену кесонами, барельєфи яких втілюють символи кохання. В центрі споруди міститься копія скульптури роботи Луї-Філіппа Мучі «Амур, що вирізає собі лук з палиці Геркулеса».

Тріанон, зображений на листівці, є частиною території Версальського палацу, який стоїть у провінції Івелін у Франції. Це палац, оточений садами різних стилів.

Будівництво маєтку почалося 1687 р., за правління Людовика XIV, який побудував палац Великий Тріанон у віддаленому кінці північної гілки Великого каналу. Згодом, 1768 р., на прохання дружини короля Марії-Антуанетти побудували Малий Тріанон, для якого королева замовила чудові ландшафтні сади навколо маєтку. Малий Тріанон, який вважається шедевром королівського архітектора

Анже-Жака Габріеля, є чимось на зразок маніфесту неокласичного руху.

Храм Кохання, зведений у Малому Тріаноні, символізував вияв почуттів короля та королеви одне до одного³⁰.

Листівказназвою «Parc de Versailles. – Le Bassin d'Apollon le Jour des grandes Eaux» (переклад із французької: «Версальський парк. – Басейн Аполлона в День великої води»). (Рис. 41, 42)

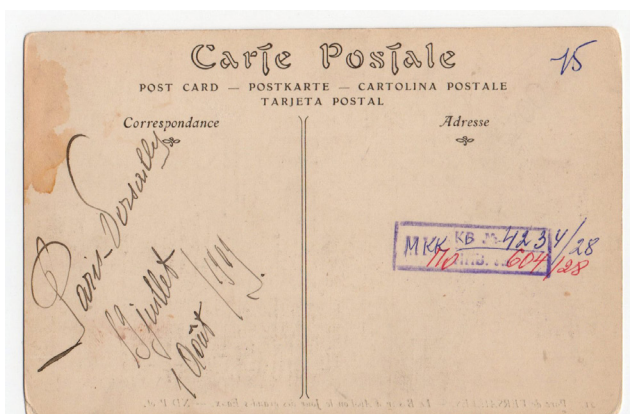
Фотографію фонтана, зображеного на поштівці, зробили під час свята Великої води. Це неймовірне видовище відбувається щосуботи та неділі із квітня по жовтень, а також у певні святкові дні щороку.

Фонтани спроектували за наказом короля Людовика XIV на території Версальського саду. Для того, щоб під'єднати воду до фонтанів та забезпечити потужні водяні струмені, розробили складну гідравлічну систему. Під час Французької революції фонтани не працювали. Повторно їх запустили 1801 р. за наказом Наполеона відновити Шоу

Рис. 41. Басейн Аполлона в День великої води. Художній бік листівки

Рис. 42. Басейн Аполлона в День великої води. Адресний бік листівки

³⁰ Tuileries Garden, Paris, France [Електронний ресурс]: Encyclopedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Tuileries-Garden> (дата звернення: 22.09.2022).

фонтанів. Уперше відремонтовані фонтани запрацювали 19 липня 1801 р. Після 10 років забуття Версаль знову став модним³¹.

На адресній стороні відправника – напис «Paris – Versailles. 19 Juliet – 1 Août / 1909». Емітент ND Phot. Inv. № По 604/28.

На світлині – фонтан Аполлона, розміщений на території парку Версальського палацу. Його побудували між 1668 і 1671 рр. Центральний елемент фонтана – скульптура грецького бога Аполлона, який підіймається з моря на чотирикінній колісниці, роботи скульптора Чарльза Ле Брена. 1639 р. на місці фонтана був штучний ставок під назвою Лебединий. Орієнтація ставка зі сходу на захід і загальна асоціація короля Людовіка XIV з Аполлоном спонукали Ле Брена запропонувати присвятити цю ділянку Версальського парку цьому грецькому богу. Тож 1671 р. ставок перетворився на розкішний фонтан.

Листівка з назвою «Paris. – Jardin du Champ-de-Mars. La Tour Eiffel» (переклад із французької: «Париж. – Марсове поле. Ейфелева вежа»). Видана в 1930-х рр. № LL.8. Емітент CAP. Техніка виготовлення – офсетний друк. Inv. № По 585/10. **(Рис. 43, 44)**

На листівці зображено парк Марсове поле та Ейфелева вежа навесні.

Марсове поле – публічний парк у 7-му окрузі Парижа, розміщений у західній частині міста на лівому березі Сени. Ейфелева вежа, побудована на Марсовому полі, є символом сучасної Франції. Вежу задумували як «суто технічну» споруду, покликану демонструвати на Всесвітній виставці 1889 р. нові можливості залізних конструкцій. Вежа Ейфеля увійшла в архітектурний ансамбль Парижа як потужна архітектурна вертикаль, що наділяє силует міста цілком особливою, різко контрастною та водночас винятковою рисою.

Рис. 44. Париж. Марсове поле. Ейфелева вежа. Адресний бік листівки

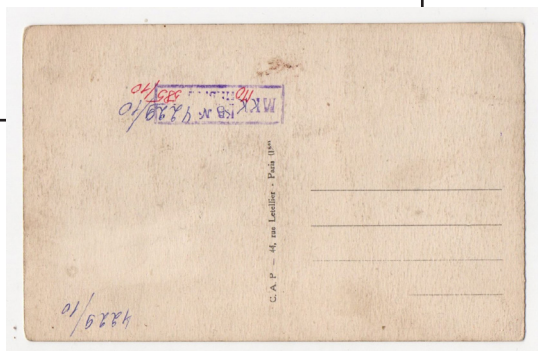

Рис. 43. Париж. Марсове поле. Ейфелева вежа. Художній бік листівки

³¹ Fontaine des Quatre-Parties-du-Monde | Un jour de plus à Paris. Un jour de plus à Paris | Visites culturelles et touristiques à Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unjourdeplusaparis.com/paris-culture/monument/fontaine-quatre-parties-du-monde-carpeaux> (дата звернення: 21.09.2022).

Вона ознаменувала собою новий переломний момент у розвитку як французької, так і всієї європейської архітектури³².

Остання листівка з назвою «Paris. – La Gare de Lyon (переклад із французької: «Париж. – Залізнична станція в Ліоні»). № 977. Інв. № По 585/7. Видова, чорнобіла поштівка. Має штампель «Gare – Paris – P-L-M. 930 5 VIII 1948». Поряд – штамп «POUR PARIS METTEZ LE N° DE L'ARRONDISSEMENT». На адресному боці листівки є текст: «Penson Bun a Vous». Вказану адресу не вдалося розібрати. (Рис. 45, 46)

Всі згадані пам'ятники архітектури, зображені на фотолистівках, є прекрасними зразками архітектури середньовіччя, ренесансу та класицизму, які наділяють надзвичайно чарівною естетичною силою паризький міський пейзаж. Завдяки великим комплексам палаців і площ, побудованим у період 17–19 ст., Париж став «глобальним містом» та здійснює культурний вплив на світовому рівні.

На жаль, для порівняння відтворити ті самі світлини Парижа, що й на листів-

ках, майже неможливо внаслідок значних змін, що відбулися в міській забудові столиці Франції. За свідченням очевидців, частину місць, із яких здійснювали зйомку, нині щільно забудовано, частина споруд перебуває у приватній власності й до них обмежено доступ, частина будівель не збереглася.

Листівки, описані в цій науковій роботі, є основою для створення у подальшому каталогу поштівки видавництва САР. Такий каталог стане джерелом для подальших науково-історичних досліджень мистецтвознавців музею. Його опублікують на сайті та на фейсбук-сторінці НІАМ «Київська фортеця». Це дасть змогу колекціонерам, мистецтвознавцям, історикам та всім охочим заповнити прогалини з відсутніх екземплярів розглянутих у роботі серійних випусків листівок. Таким чином буде продовжено роботу над доповненням каталогу та поповненням фондів філокартичних колекцій музею відсутніми екземплярами поштових карток.

Рис. 46. Париж. Залізнична станція в Ліоні. Адресний бік листівки

Рис. 45. Париж. Залізнична станція в Ліоні. Художній бік листівки

³² Аркин Д. Вказ. праця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Аркин Д.** Париж. – Москва: Всесоюзная академия архитектуры, 1937. – 210 с.
- Доломанжи А.** Собрал пять миллионов открыток с видами старой Одессы [Електронний ресурс]: КП в Україні. – Режим доступу: <https://kr.ua/life/573485-sobral-piat-mullyonov-otkrytok-s-vydamy-staroi-odessy> (дата звернення: 30.11.2022).
- Бугаєвич І. В.** Українські листівки та філокартія. – Київ, 1971. – 92 с.
- Вандомська площа: цікаві факти, будівлі, Аустерлицька колона** [Електронний ресурс]: Sights.com.ua. Визначні місця світу. – Режим доступу: <https://sights.com.ua/attraction/vandomskaia-plosha-v-pariji/> (дата звернення: 16.09.2022).
- Дроздовский А.** Одесса на старых открытках. – Одесса: Эвен, 2006. – 416 с.
- Забочень М.** Филокартія. – Москва, 1973. – 104 с.
- Маркітан Л. П.** Філокартія історична // Енциклопедія історії України. – Т. 10: Т–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2013. – 688 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Filokartii> (дата звернення: 30.11.2022).
- Митці України.** Енциклопедичний довідник / Упоряд.: М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. – Київ: Українська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 848 с.
- Мост Менял в Париже** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frenchparis.ru/pont-au-change/> (дата звернення: 26.10.2022).
- Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця».** – Система керування електронними колекціями DC-Visu. – V. 3.1 «Digitized Heritage». – Режим доступу: <https://kyiv-fort.dcvisu.com/documents/view/8> (дата звернення: 30.11.2022).
- Родина Сафонових.** Тернопільщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://irp.te.ua/2010-03-03-18-23-52/> (дата звернення: 14.09.2022).
- Рукавіцин І.** Кривий Ріг в кінці XIX – початку XX століття. – Київ: Книга-плюс, 2013. – 128 с.
- Файнштейн Э. Б.** В мире открытки. – Москва, 1976. – 140 с.
- À nos Grands Hommes** – La monumentalité en cartes postales: Monument: Monument à Gambetta [5276] [Електронний ресурс]: À nos Grands Hommes – La monumentalité en cartes postales. – Режим доступу: <https://anosgrandshommes.musee-orsay.fr/index.php/Detail/objects/5094> (дата звернення: 17.11.2022).
- Architecture. La Basilique du Sacré Cœur de Montmartre** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sacre-coeur-montmartre.com/francais/histoire-et-visite/article/architecture> (дата звернення: 22.09.2022).
- Grandes Eaux et Jardins Musicaux** [Електронний ресурс]: Château de Versailles. – Режим доступу: <https://www.chateauversailles.fr/grandes-eaux-jardins-musicaux#informations-pratiques> (дата звернення: 26.10.2022).
- Fontaine des Quatre-Parties-du-Monde | Un jour de plus à Paris. Un jour de plus à Paris | Visites culturelles et touristiques à Paris**[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unjourdeplusaparis.com/>

paris-culture/monument/fontaine-quatre-parties-du-monde-carpeaux (дата звернення: 21.09.2022).

Le Temple de l'Amour. Tea at Trianon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://teaattrianon.blogspot.com/2008/04/le-temple-damour.html> (дата звернення: 26.10.2022).

Léon & Lévy / J. Lévy et Cie. Dumbarton Oaks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/collections/ephemera/names/leon-levy> (дата звернення: 25.10.2022).

Neurdein Frères / Neurdein et Cie / ND. Phot. Dumbarton Oaks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/collections/ephemera/names/nd-phot> (дата звернення: 30.11.2022).

Paroisse de la Madeleine. Paroisse de la Madeleine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eglise-lamadeleine.com/> (дата звернення: 23.09.2022).

Panthéon (Paris) – Architecture [Електронний ресурс]: *Techno-Science.net*. – Режим доступу: <https://www.techno-science.net/glossaire-definition/Pantheon-Paris-page-3.html> (дата звернення: 30.11.2022).

Place-de-la-Concorde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.parisinfo.com/transport/90907/Place-de-la-Concorde> (дата звернення: 16.09.2022).

Pont Alexandre III. Plateforme Ouverte du Patrimoine – Ministère de la Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/merimee/PA00088798> (дата звернення: 20.09.2022).

Rebecca DeRoo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rebeccaderoo.com/> (дата звернення: 30.11.2022).

Sainte-Chapelle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sainte-chapelle.fr/en/> (дата звернення: 25.10.2022).

Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris. Sainte Marie-Madeleine à Paris – Paroisse catholique à Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lamadeleineparis.fr/> (дата звернення: 30.11.2022).

Schor N. «Cartes postales»: representing paris 1900 on JSTOR. [Електронний ресурс]: *JSTOR Home*. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/1343782> (дата звернення: 30.11.2022).

The Latest: French leader vows to rebuild damaged Notre Dame [Електронний ресурс]: *AP NEWS*. – Режим доступу: <https://apnews.com/article/fires-paris-international-news-notre-dame-cathedral-entertainment-91d9711a9e5549109dd04d264e02b720> (дата звернення: 30.11.2022).

Tuileries Garden, Paris, France [Електронний ресурс]: *Encyclopedia Britannica*. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Tuileries-Garden> (дата звернення: 22.09.2022).

Une colonne pour la place de la Bastille. Colonne de Juillet, place de la Bastille [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.colonne-de-juillet.fr/Explorer/Histoire-de-la-place-de-la-Bastille/Une-colonne-pour-la-place-de-la-Bastille> (дата звернення: 20.09.2022).